

TÜRKİYE’NİN İNSANİ GELİŞME ENDEKS DEĞERİNİN 2011-2012 KARŞILAŞTIRMASI

A Comparison of Human Development Index Value of Turkey 2011-2012

Aslıhan KOCAEFE CEBECİ¹

İlkay DİLBER²

ÖZET

Bir ülkenin milli gelirinin yüksek oluşu o ülkenin gelişmiş bir ülke olarak değerlendirileceğini anlamına gelmez. Nitekim, ekonomik açıdan kalkınmış birçok ülkede sosyal sorunların çözümlenememesi ekonomik büyüme ile insani gelişme arasındaki ilişkinin sorgulanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla 1990 yılından itibaren her yıl Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından “İnsani Gelişme Raporu (İGR)” yayımlanmaktadır. Bu raporlarda ülkelerin insani gelişim düzeyleri karşılaştırılmakta ve detaylı global İGR’lerin yanı sıra ülkelerin ulusal İGR’lerine de yer verilmektedir. Bu çalışmada; Büyüme ve kalkınma arasındaki fark kavramsal bazda irdelenerek insani gelişme kavramının ortaya çıkışına değinilmiş ve İnsani Gelişme Endeksi’ni (İGE) oluşturan alt bileşenler 2011 ve 2012 yılı için karşılaştırılarak endeks hesaplaması yapılmıştır. Buna göre,2011 yılında 0,699’luk İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ile sıralamada 187 ülke ve bölge içinde 92’nci sırada olan ülkemiz,2012 yılında kişi başına düşen gelirden, doğumda beklenen yaşam süresinde ve beklenen okullaşma yaşındaki artışlarla sıralamasını bir önceki yıla göre artırarak 0,722 İGE değeri ile 90.sıraya yerleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsani Gelişme, Büyüme, Kalkınma, İnsani Gelişme Endeksi

Jel Kodu: F13

ABSTRACT

Having a high ratio of national income of a country should not be considered as a developed country. As it’s seen that most of the social problems could not be solved in developed countries as economically, the relation between economic growth and human development has revealed the need for better establishment. In this respect "Human Development Report (HDR)" has been published every year by the United Nations Development Programme (UNDP) since 1990. In these reports levels of human development countries are compared. A detailed global HDR’s and national HDR’s are also available on these reports. In this study, the difference between the growth and development are examined, the concept of human development is mentioned and the Index calculation is made by comparing the sub-components of the Human Development Index (HDI) for the year 2011 and 2012. Accordingly, Turkey ranks 92nd with the HDI value of 0,699 in 2011. In contrast, It has increased its ranking to 90th compared the previous year, with the increase in per capita income, life expectancy at birth and expected enrollment age.

Key words : The Human Development, Growth, Development, the Human Development Index

Jel Code: F13

GİRİŞ

1970’li yıllar öncesinde “kalkınma” ve “gelişme” kavramları genellikle, ulusal gelirdeki artışlarla ifade edilmekteydi. Bu doğrultuda ülke refahındaki değişimlerin temel göstergesi olarak kişi başına milli gelirdeki artışlara bakılmaktaydı. Ancak 1960’lı yıllardan sonra görülen bazı ekonomik ve sosyal gelişmeler bu yaklaşımın eksikliğini ortaya çıkarmış, böylelikle 1970’lerde bu olgunun yeniden tanımlanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Yeni yaklaşım, ekonomik büyüme ile birlikte özgürlük, kişilik, yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı ve bölgesel dengesizlikler gibi gelişme veya kalkınma ile ilişkili unsurları bir bütün olarak değerlendirmekte ve kalkınma içindeki insan faktörünü ele almaktadır. Buradan hareketle, bir ülkenin milli gelirinin yüksek oluşu o ülkenin

¹ Öğretim Görevlisi, Gediz Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu İZMİR mail: aslihan.kocaefe@gediz.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr, Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi MANİSA mail: ilk-hoca@hotmail.com

gelişmiş bir ülke olduğunu göstermemektedir. (Ekonomik yaşam, http://ekonomikyasam.blogspot.com.tr/2011_12_01archive.html)

İnsani Gelişme kavramı çok boyutlu incelenmesi gereken bir konudur ve bu konuda literatürün öncüsü olarak değerlendirilen Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Amartya Sen'e göre "Asıl önemli olan bireylerin yaşadığı hayattır, edindikleri mallar ya da gelirleri değildir."(Anand ve Sen,1994) Bu nedenle insani gelişme kavramı gelirin yanında insan mutluluğu ve yaşam kalitesini, iyi bir eğitimi, sağlıklı ve uzun bir yaşamı içermektedir. Bu yaklaşımda kişilerin gelirleri insani gelişme açısından bir önkoşul olmakla beraber tek başına yeterli bir öge değildir ve gerçek refahı ölçmemektedir. Bunun yanı sıra kişilerin daha yüksek bir gelir düzeyine sahip olmaları hayallerini gerçekleştirme, yaşam koşullarını iyileştirme adına önemli bir etkidir. Buradan çıkarılabilecek sonuç gelir artışının insani gelişme için gerekli ancak yeterli olmadığıdır.

Örnek verilecek olursa, bireylerin gelir düzeylerindeki artış sağlık ve eğitim hizmetlerinde bir noktaya kadar kalite getirecek, daha temiz hava ve çevre koşulları sağlamayacak veya suç ve şiddetten arınmış bir ortamda yaşam vaat etmeyecektir. Bunun yanı sıra ekonomik açıdan iyi durumdaki birçok ülke insani açıdan kötü durumda iken, daha düşük gelirli ülkelerin insani açıdan daha iyi durumda oldukları da bilinmektedir. Kısacası gelir artışı insani gelişmişlik açısından gerekli ama yeterli olmayan bir faktördür. (UNDP, Human Development Report, 1990)

Bu nedenlerle "insani gelişme" yaklaşımı, ekonomiye, politikaya ve sosyal hayata yön verenlerin yalnızca gelir artışına değil aynı zamanda bireylerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine ve refahın artırılmasına odaklanır. Felsefi ve düşünsel temelli ve Sen'in "yapabilirlik yaklaşımı" baz alınarak 1990 yılından günümüze her yıl Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından gelirin yanı sıra insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan gelir dışı göstergelerin de esas alındığı "İnsani Gelişme Raporu (İGR)" adı altında bir takım endeksler yayımlanmaya başlanmıştır. Sen'in yapabilirlik yaklaşımı, etik ve ekonomiyi bir araya getirerek, gelişmenin, toplumsal düzenlemelerin ve ekonomi politikalarının altında yatan değer yargılarını açığa çıkarmakta ve dikkati bireyin yaşam koşullarının iyileştirilmesindeki çok boyutluluğa çekerek, farklı yapabilirliklerin aynı anda teşvik edilmesinin zorunluluğunu vurgulamaktadır. (Gürses, 2009: 339-340)

Sen'in yapabilirlik yaklaşımı baz alınarak hazırlanan İGR' de uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgi edinme ve tatminkar bir yaşam sürmeyi sağlayacak kaynaklara ulaşmak, siyasi özgürlük, garanti edilmiş insan hakları ve öz saygınlık gibi faktörler bulunmaktadır. Zümrüt Vakfı, http://zumrutvakfi.org/files/03_Turk_toplumsal_yapisinin_yeniden_insasi.pdf,2014)

1. BÜYÜME, KALKINMA VE İNSANİ GELİŞME KAVRAMLARI

Büyüme, ekonominin üretim kapasitesinin artırılması ve dolayısıyla daha fazla mal ve hizmet üretilmesidir ve reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve reel Gayri Safi Milli Hasıla'da ki artış oranı ile ölçülürken (Ertek, 2010:53) nitelikten çok nicelik bakımından ortaya çıkan bir değişiktir. Bir ekonominin büyümesi, mutlaka o ekonomide yapısal değişimi gerektirmez. Büyüme, sadece üretimin ve kişi başına gelirin artırılması olarak kabul edilir.

Kalkınma ise, salt üretimin, kişi başına gelirin artırılması demek olmayıp, az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyo kültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesi anlamına gelmektedir. Kişi başına düşen milli gelirin artması yanında, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler, kalkınmanın temel öğeleridir. (Han ve Kaya,2008:2)

Kalkınma birçok şekilde tanımlanıp, ölçülebilir. Kalkınmayı tek bir ölçütle ifade etmek ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarının farklılığı nedeniyle oldukça zordur. Kalkınmışlık ölçütlerinden en çok kullanılanı kişi başına milli gelirdir. Bunun yanı sıra sağlık ve eğitime ait bir takım göstergeler (okullaşma oranları, kişi başına düşen doktor vb.) de ölçüt olarak kullanılmaktadır. (Demir, 2006:6) Buradan anlaşılan bir ülkedeki milli gelir artışının yüksek oluşunun o ülkenin gelişmiş ya da kalkınmış bir ülke olarak adlandırılabilmesi için yeterli olmadığıdır.

Ekonomik açıdan kalkınmış birçok ülkede sosyal sorunların çözülemediğinin görülmesi, ekonomik büyüme ve insani kalkınma arasındaki ilişkinin daha iyi kurulması gereğini ortaya çıkarmıştır. (Karakayalı ve Dilber, 2013:172) Nitekim 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerde Uluslararası Para Fonu (IMF) veya Dünya Bankası'na uygulanan yapısal uyum programlarının insani bedellerinin çok ağır olması ekonomik kalkınma modellerinin doğası, niteliği ve sonuçlarına ilişkin kuşkuyla dile getirilmesine müsait bir ortam hazırladı. Aynı dönemlerde, ekonomik açıdan iyi performans gösteren bazı ülkelerde suç oranlarının yüksek oluşu ve çevre sorunları boğuşulması buna karşın orta gelir düzeyindeki bazı ülkelerin insani refah düzeyi açısından iyi bir noktada olmaları dikkati çekmekteydi. Tüm bu gelişmelerle tek başına yüksek gelir düzeyine sahip olmanın yüksek yaşam kalitesi anlamına gelmediği sonucuna varıldı. Toplumların en alt gelir düzeyine sahip olanlarının bile çıkarlarını dikkate alan alternatif politikaların uygulanabilirliği gündeme geldi. (Gürses, 2009:339-350)

Tüm bu açıklamalar ışığında kalkınmanın az gelişmiş ülkelerle ilgili bir kavram olduğu buna karşın büyümenin hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkeler ile ilgili olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, az gelişmiş bir ekonomi kalkınmayabilir ama büyüme sürecinde olabilir. Ne var ki bu tür ekonomiler için asıl olan, kalkınma sürecini başlatabilmek ve sürdürülmektir. Bu arada kalkınma kuramları, temelde az gelişmiş ekonomilerin kalkınma sorunlarına ışık tutmalarına karşın, büyüme kuramları, esasen kalkınmış, gelişmiş ekonomileri model alırlar. (Han ve Kaya:2)

2. İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ

Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımı baz alınarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi (İGE), insani gelişme kavramını sayısal olarak ifade etmektedir. Bu endeks ile bir ülkenin gelişmişlik düzeyi değerlendirilirken üç farklı boyut dikkate alınır. (Gürses, 2009:343)

- 1) Yaşam süresi (Doğumda yaşam beklentisi ile ölçülür),
- 2) Eğitim düzeyi (Yetişkin okur-yazarlık oranı ve ilk, orta yükseköğretimde okullaşma oranları kombinasyonu ile ölçülür)
- 3) İyi bir yaşam standardı sağlayacak kaynaklara sahip olma veya diğer bir şekilde ifade edilirse gelir düzeyi (kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), satın alma gücü-STG-ABD doları ile ölçülür).

İGE ile ülkelerin kalkınmışlık düzeyi değerlendirilirken gelir tek kriter olmamakta, yaşam kalitesi açısından gelir kadar önemli olan diğer unsurlar da dikkate alınmaktadır. İGE hesaplamasında yukarıda ifade edilen ilk iki boyut yaşam kalitesi açısından önem taşıyıp yaşamı zenginleştirirken son madde insanların pek çok işi yapabilmesinin ön koşulu gelir olduğundan hesaplamaya eklenmiştir. Yine hesaplama yapılırken gelirin endekse payı yüzde 32 iken, eğitimin payı yüzde 34 ve son olarak yaşam beklentisinin payı yüzde 34'dür. Burada dikkat çekilmesi gereken husus endekse en az etkisi olan kişi başına düşen gelirin İGE artışına en fazla katkıda bulunan etken olmasıdır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programına göre bu üç boyutu ölçmek için kullanılan değişkenler 1990 yılından 2010 yılına kadar Doğumda Beklenen Ortalama Ömür, Yetişkinlerde Okuryazarlık Oranı İle Brüt Okullaşma Oranı ve Satın Alma Gücü Paritesine göre uyarlanmış GSYH iken, 2011 yılında Sırasıyla Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl), Beklenen Okullaşma Yılı, Ortalama Okullaşma Yılı, Eğitim Endeksinin Bileşimi, Kişi Başına GSMG olarak değişmiştir.

2011 yılı İnsani Gelişme Endeksi hesaplanırken sağlık daha öncede yapıldığı gibi doğumda beklenen yaşam süresi ile ölçülmüştür. Buna karşın bilgi kazanımı, bir ülkede şu an okul çağında olan çocukların beklenen eğitim süreleri ile 25 yaş ve üstü yetişkinlerin ortalama eğitim sürelerini birleştirilerek ölçülmüştür. Bu arada gelir ölçümü daha önce satın alma gücüne uyarlanmış kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) üzerinden yapılırken 2010 yılından itibaren satın alma gücüne uyarlanmış kişi başına gayrisafi milli gelir (GSMG) kullanılacak şekilde değiştirilmiştir; GSMG,

örneğin, yurtdışından yapılan para transferleri ile yabancı yardım gelirlerini içermekte, gelişmekte olan pek çok ülke için çok daha doğru bir ekonomik tablo çizmektedir. (Karakayalı ve Dilber, 2013:176)

Ekonomik ve gelir ölçümlerinde göstergeler ise çeşitli sebeplerden değiştirilmiştir. Örneğin eski İGE' de kullanılmakta olan yetişkin okuryazarlık oranı (ki bu basit bir ikili değişkendir-okuryazardır veya değildir, derecesi yoktur) bilgi kazanımındaki kazanımın tam bir resmini almak açısından yetersiz bir ölçüdür. Ortalama eğitim süresi ve beklenen eğitim süresinin eklenmesiyle eğitim düzeyi ve güncel değişiklikler daha iyi görünebilir.

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), ne kadarının ülkede kaldığına bakılmaksızın bir ülke tarafından üretilen mal ve hizmetlerin tamamının parasal değeridir. Gayrisafi Milli Gelir (GSMG) ise bir ülkenin vatandaşlarının payına düşen geliri ifade eder, buna yurtdışından yapılan para transferleri, hibeler dahil; ülkede üretilen ancak yurtdışına gönderilen gelirler dahil değildir. Dolayısıyla GSMG bir ülkenin ekonomik refahının daha doğru bir ölçümüdür. Raporlarda görüldüğü gibi bir ülkenin vatandaşlarının gelirinin GSYİH ve GSMG 'ye göre ölçülmesi çok farklı sonuçlar çıkarabilir. Burada kişi başına gelir gerek bir ülkenin farklı dönemlerinde gerekse ülkeler arası büyüme ve kalkınma karşılaştırmalarında kullanılan bir ölçüttür ve gerçekten bir yıldan diğerine kişi başına reel gelirden meydana gelen artışlar iktisadi refahın artmakta olduğunun göstergesidir. Ancak milli gelirin ülke nüfusuna bölünmesiyle elde edilen bu değer ortalama yansıttığı da unutulmamalıdır. Zira bir ülkede kişi başına gelir artarken gelir dağılımında bozulma yüzünden küçük bir azınlık diğerleri aleyhine giderek zenginleşiyorsa, o ülkede refahın yükselmelerinden bahsetmek mümkün değildir. Örneğin, Kuveyt gibi petrol zengini küçük bir ülkede kişi başına gelir rekor denecek kadar yüksek olmasına karşın, milli gelirin büyük bir bölümü küçük bir azınlık tarafından paylaşılmaktadır ki burada iktisadi refahtan söz etmek mümkün değildir. (Acar, 2002:16)

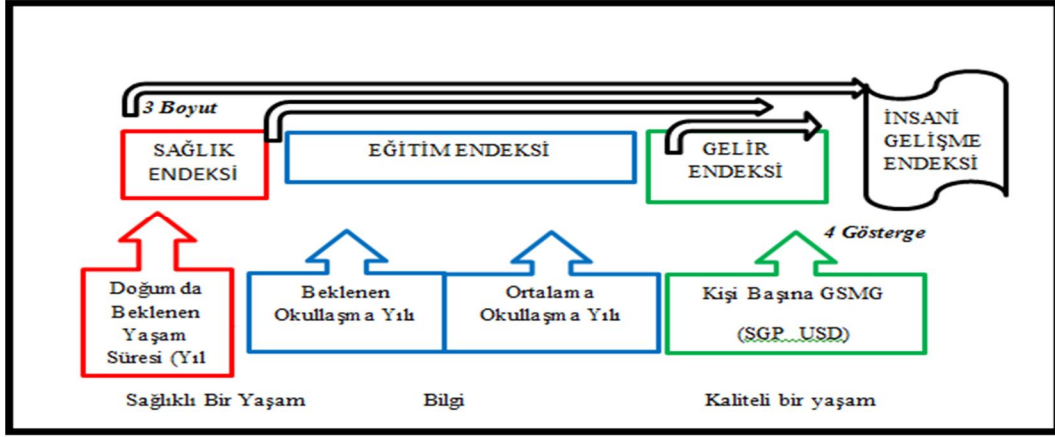
Yine gelir ölçütü ile ülkeler arası refah karşılaştırmalarını zorlaştıran bir diğer unsur ise milli gelir hesaplarına dahil edilen ve edilmeyen kalemlerle ilgilidir. Gelişmiş ülkelerde üretilen mal ve hizmetlerin büyük çoğunluğu mal ve hizmet piyasalarına sürülüp milli gelir hesaplamalarına girerken, az gelişmiş ülkelerde üretilen mal ve hizmetlerin büyük çoğunluğu ailelerin kendi ihtiyaçları için kullanılmakta ve milli gelir hesaplarına yansımamaktadır. Bu yüzden az gelişmiş ülkelerde kişi başına gelir, gerçek değerinden daha düşük gözükmektedir. Buna karşın gelişmiş ülkelerde kişi başına geliri olduğundan daha yüksek gösteren nedenler mevcuttur. Örneğin, çalışan fertlerin her gün ev ile işyeri arasında yaptıkları yol masrafları, refahı artırıcı özellik taşımamakla birlikte milli gelir hesaplarına dahil edilmektedir. Bunun yanı sıra çeşitli mali kuruluşlara, meslek kuruluşlarına ve sendikalara ödenen harç ve aidat gibi ödemeler de kişi refahına katkıda bulunmamakla beraber milli gelir hesaplarına intikal ettiğinden dolayı olarak kişi başına geliri artırıcı bir etki yaratmaktadır.

Bütün bu nedenlerden dolayı iki grup ülke arasında yapılacak kıyaslamaları sağlıklı kılabilmek için benimsenen yol, gelişmiş ülkelerin milli gelir rakamlarına dokunulmaksızın az gelişmiş ülkelerin milli gelir rakamlarını uygun ölçüde yükseltmektir. (Acar, 2002:17)

Endeks hesaplamalarına dönülecek olursa 2010 yılından önce aritmetik ortalama kullanılırken 2010 yılından itibaren bu hesaplamalarda geometrik ortalama kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sebebi geometrik ortalamanın değişik boyutlardaki kazanımlar arasında var olan farklılıkları dikkate alması olarak ifade edilebilir. Böylece bir ülkenin her üç boyut açısından performansını ortaya koyabilen yeni İGE'de artık herhangi bir alandaki zayıf performans doğrudan yansıtılmaktadır. Boyutlar arasında kusursuz yerine konabilirlik durumu artık bulunmamaktadır. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, boyutlardan birindeki başarı düşüklüğü, başka bir boyuttaki yüksek kazanım düzeyi ile telafi edilmemektedir. Örneğin geometrik ortalama, boyutlar arasındaki yerine konabilirliği azaltır ve aynı zamanda, doğumda beklenen yaşam süresinde % 1'lik bir azalmanın, İGE üzerindeki etkisinin eğitim veya gelirle ilgili %1'lik bir azalma ile aynı olmasını sağlar.(Karakayalı ve Dilber,2013:178) Dolayısıyla kazanımların karşılaştırılmasına bir zemin

olarak bu yöntem basit bir ortalama almaya kıyasla, boyutlar arasındaki iç farklılıklara daha saygılıdır.

Şekil 1.İnsani Gelişme Endeksi

Kaynak :HDR raporlarından oluşturulmuştur.

3. İNSANİ GELİŞME ENDEKSİNİN HESAPLANMASI

İGE bileşenleri yıllar itibariyle çok fazla bir değişim göstermemekle birlikte hesaplama yöntemi oldukça değişmiştir. Özellikle, ekonomik gelişmişliğin endeksteki etkisini azaltmayı amaçlayan, gelir endeksinin logaritma fonksiyonu ile hesaplanma yöntemi önemli bir değişikliktir. Buradan hareketle İnsani gelişme endeksi hesaplanırken gelir, sağlık ve eğitim endeksleri ayrı ayrı hesaplanır. Gelir endeksinden anlamlı sonuçlar elde edebilmek açısından doğal logaritmalar alınır ve hesaplama yapılır. Tüm endeks hesaplamalarında gerçek değer ile minimum değer arasındaki fark maksimum ve minimum değer arasındaki farka oranlanmaktadır.(Günsoy,2005:3)

$$\begin{aligned} \text{Gelir Endeksi} &= [\ln(\text{Gerçek Değer}) - \ln(\text{Min. Değer})] / [\ln(\text{Maks. Değer}) - \ln(\text{Min. Değer})] \\ \text{Sağlık Endeksi} &= (\text{Gerçek Değer} - \text{Minimum Değer}) / (\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer}) \\ \text{Eğitim Endeksi} &= (\text{Gerçek Değer} - \text{Minimum Değer}) / (\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer}) \end{aligned}$$

Eğitim için beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı olarak iki ölçüt olduğundan bu iki ölçütün geometrik ortalaması alınarak eğitim endeksi hesaplaması yapılır. Son olarak bulunan gelir, sağlık ve eğitim endeksi değerlerinin geometrik ortalaması alınarak İnsani Gelişme Endeksi değeri bulunur. Bu endeksin değeri 0 ile 1 arasındadır ve Birleşmiş Milletler ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini 1 ise tam gelişmiş, 1'e ne kadar yakınsa o ülkenin sosyo ekonomik açıdan o kadar gelişmiş olduğu yönünde değerlendirir.

Buna göre insani kalkınma endeksi değerleri dört grup altında toplanır.

- Çok Yüksek İnsani Kalkınma Endeksi (> 0.79)
- Yüksek İnsani Kalkınma Endeksi (0.698-0.79)
- Orta İnsani Kalkınma Endeksi (0.522-0.698)
- Düşük İnsani Kalkınma Endeksi (<0.522)

4. 2011 YILI İGE HESAPLAMASI

2011 İnsani Gelişme Raporu'nda okullaşma, yaşam süresi ve kişi başı gelirdeki ulusal ortalamalara odaklanan İGE'nin tamamlayıcısı olarak tasarlanmış iki endeks daha bulunmaktadır. Bunlar; Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) ve Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE)'dir. TCEE, üreme sağlığı, yıl olarak okullaşma süresi, parlamento temsili ve iş piyasasına katılım bileşenlerini hesaplamaya katmaktadır. Buna karşın ÇBYE, temiz su, yakacak ve sağlık hizmetlerine erişimin yanı sıra sadece gelir standartlarına bakarak anlaşılabilen resmin tamamını

göstermeye yardımcı, temel ev eşyaları ve ev standartları gibi aile bazındaki etmenleri incelemektedir.(UNDP, www.tr.undp.org, 2014)

Tablo.1 2011 Yılı İGE Hesaplama Yöntemindeki Değişiklikler

2011 YILI	GÖSTERGELER	MAKSİMUM DEĞER	MİNİMUM DEĞER
SAĞLIK ENDEKSİ	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	83,4 (Japonya)	20
EĞİTİM ENDEKSİ	Beklenen Okullaşma Yılı	13,1	0
	Ortalama Okullaşma Yılı	18,0 İzlanda,İrlanda,Avustralya, Yeni Zelanda	0
	Eğitim Endeksinin Bileşimi	0,978 Yeni Zelanda	0
GELİR ENDEKSİ	Kişi Başına GSMG	107.210 Katar	100

Kaynak : Human Development Report, World Bank,2010-2011 raporlarından derlenmiştir.

Tüm endeks hesaplamaları yapılırken gerçek değer ile minimum değer arasındaki fark; maksimum değer ile minimum değer arasındaki farka oranlanmaktaydı. Buna göre Türkiye için 2011 yılı İGE hesaplaması yapılırken Tablo 1’de görülen maksimum ve minimum değerler baz alınmıştır. 2011 yılı için doğumda beklenen yaşam süresinin 83,4 yıl ile maksimum olduğu ülke Japonya’dır. Eğitim Endeksi hesaplamalarına göre beklenen okullaşma yaşı maksimum 13,1 yıl iken, maksimum ortalama okullaşma 18 yıl ile İzlanda, İrlanda, Avustralya, Yeni Zelanda’ya aittir. Yeni Zelanda 0,978’lik maksimum ortak eğitim endeks değerine sahiptir. Gelir endeks hesaplamaları yapılırken ise maksimum gelir düzeyine sahip olan Katar’ın 107.210 ABD dolarlık kişi başına düşen milli gelir rakamı baz alınmıştır.

Tablo 2’de Türkiye için 2011 yılı İGE değeri hesaplaması yapılabilmesi için gerekli veriler görülmektedir.

Tablo.2 Türkiye İçin 2011 Yılı İnsani Kalkınma Verileri

Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	74
Beklenen Okullaşma Yılı	11,8
Ortalama Okullaşma Yılı	6,5
Kişi Başına GSMG (USD)	12.246

Kaynak: Karakayalı ve Dilber,s.180

2011 yılında ülkemizde doğumda beklenen yaşam süresi 74 yıl, beklenen okullaşma yılı 11,8 buna karşın ortalama okullaşma ise 6,5 yıl olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen gelir ise 12.246 ABD dolarıdır. Tablo 3’de tüm alt endekslerin ve en son bu endekslerin geometrik ortalaması alınarak İnsani Gelişme Endeks değerinin hesaplanması görülmektedir.

Tablo.3 Türkiye İçin 2011 Yılı İnsani Gelişme Endeks Hesaplaması

ENDEKS	İŞLEM	SONUÇ
Gelir Alt Endeksi	$[\ln 12.246 - \ln 100] / [\ln 107.721 - \ln 100]$	0,689
Sağlık Alt Endeksi	$(74-20) / (83,4-20)$	0,851
Birinci Eğitim Alt Endeksi	$(6,5-0) / (13,1-0)$	0,496
İkinci Eğitim Alt Endeksi	$(11,8 -0) / (18 -0)$	0,655
Eğitim Alt Endeksi	$= (\sqrt{0,496} * \sqrt{0,655} / (0,978-0))$	0,583

Kaynak: Karakayalı ve Dilber,s.180

Tüm endeks hesaplamalarında gerçek değer ile minimum değer arasındaki farkın; maksimum değer ile minimum değer arasındaki farka oranlanmasından yola çıkarak örnek olması açısından 2011 yılına ait sağlık alt endeksini hesaplayacak olursak;

2011 yılında Türkiye için 74 olan doğumda beklenen yaşam süresinden Tablo 1’de görülen minimum değer olan 20 çıkarılır. Daha sonra Japonya’nın sahip olduğu maksimum değer olan 83,4’dan yine minimum değer olan 20 çıkarılır ve bulunan değerler birbirine oranlanır. Buradan 0,851’lik sağlık alt endeks değerine ulaşılır. Diğer endeks değerleri de benzer şekilde hesaplanır ve en son İGE değerine ulaşılır.

Sağlık alt endeksi= (74-20) / (83,4-20)

Sağlık alt endeksi=0,851

Alt endekslerin geometrik ortalaması alınarak hesaplanan 2011 İGE değeri ise 0,699'dur.

$\text{İGE}_{2011} = \sqrt[3]{0,689 \cdot 0,851 \cdot 0,5837}$

$\text{İGE}_{2011} = 0,699$

Ülkemiz 0,699'luk 2011 İGE değeri ile 187 ülke ve bölge içinde 92. Sıraya yerleşmiştir. Ancak bu değer yüksek insani gelişme grubunda yer alan ülkelerdeki 0,741 ortalamasının da, Avrupa ve Orta Asya'daki 0,751 ortalamasının da altındadır.

İGE sıralamaları her yıl sağlık, eğitim ve gelir alanlarından derlenen en güncel uluslararası karşılaştırılabilir veriler ışığında yeniden hesaplanmaktadır.

5. 2012 İNSANİ GELİŞME RAPORU VERİLERİYLE İGE HESAPLAMASI

2012 yılına ait İGE raporu 14 Mart 2013 tarihinde "Güney'in Yükselişi: Farklılıklar Dünyasında İnsani Gelişme" başlığı altında yayımlanmıştır. Raporda gelişmekte olan ülkelerdeki pek çok insanın yaşam koşulları ve elde ettiği fırsatların hızlı ve kapsamlı bir şekilde değiştiği ifade edilmektedir.

Türkiye 2012'deki 0,722'lik İnsani Gelişme Endeks (İGE) değeri ile 187 ülke ve bölge arasında 90.sıraya yerleşmiştir.

Tablo.4 2012 İnsani Gelişme Raporu Verileriyle İGE Hesaplaması

2012 YILI	GÖSTERGELER	MAKSİMUM DEĞER	MİNİMUM DEĞER
SAĞLIK ENDEKSİ	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	83,6 (Japonya)	20
EĞİTİM ENDEKSİ	Beklenen Okullaşma Yılı	13,3 (ABD)	0
	Ortalama Okullaşma Yılı	18,0	0
	Eğitim Endeksinin Bileşimi	0,971 Yeni Zelanda	0
GELİR ENDEKSİ	Kişi Başına GSMG	87.478 Katar	100

Kaynak: HDP,2012 raporu verilerinden derlenmiştir.

2012 yılı için doğumda beklenen yaşam süresinde 83,6 'lık maksimum değer ile Japonya yine ilk sırada yer almıştır. Dolayısıyla Türkiye için 2012 verilerine göre endeks hesaplaması yapılırken maksimum değer olarak 83,6 rakamı alınacaktır. Minimum değer ise 20'dir. Ortalama okullaşma süresi 13,3 iken beklenen okullaşma süresi ise 2012 yılında gözlemlenen maksimum değer 18,0 ile İzlanda, İrlanda, Avustralya, Yeni Zelanda'ya aittir. Ortak eğitim endeksinde ise Yeni Zelanda'ya ait olan maksimum değer 0,971'dir. Kişi başına düşen gelir 87.478 dolarlık maksimum değer ile Katar'a aittir. Bu ülke maksimum gelire sahip bir ülke olmasına karşın İGE açısından raporda 0,834'lük ortalama ile 36.sırada yer almaktadır.

Tablo.5 Türkiye İçin 2012 Yılı İnsani Kalkınma Verileri

Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	74,2
Beklenen Okullaşma Yılı	12,9
Ortalama Okullaşma Yılı	6,5
Kişi Başına GSMG (\$)	13.710

Kaynak: HDP,2012 raporu verilerinden derlenmiştir.

2012 yılında Türkiye kişi başına düşen gelirini bir önceki yıla göre 1465 Amerikan Doları artırarak 13.710 USD seviyesine çıkarmıştır. Doğumda beklenen yaşam süresi ise bir önceki yıla kıyaslandığında 74 yaştan küçük bir farkla 74,2 olarak değişmiştir. Bu değişim sağlık alanında kaydedilen gelişmelerin bir sonucu olarak artmıştır. TÜİK'e göre doğuştan beklenen yaşam süresinin artmaya devam edeceği, söz konusu rakamın, 2013 ve 2014 yıllarında 74,5 yıl, 2015'te 74,7 yıl, 2016 yılında da 74,8 yıl olacağı öngörülmektedir.2017'de 75 yıla yükseleceği tahmin edilen doğuştan beklenen yaşam süresinin, 2025 yılına gelindiğinde kadınlar için 78,9 yıl, erkekler

için 73,1 yıl olmak üzere toplamda 75,9 yıla ulaşacağı tahmin edilmektedir. (TUIK, www.tuik.gov.tr)

2012 yılında beklenen okullaşma yaşı ise 11,8'den 12,9 'a yükselmiştir. Özellikle son yıllarda başta devlet ilkokullarında okul öncesi eğitim sınıflarının açılarak okul öncesi eğitimin hızla yaygınlaştırılması, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaşları 48 ile 60 ay arasında olan çocukların %100'ünün 2013 yılı sonuna kadar okullaşmasını hedeflemesi bu doğrultuda çalışmaların yoğun bir şekilde sürdürmesi gibi nedenler bu oranın yükselmesine yol açan faktörler arasında yer almaktadır.

Tablo.6 Türkiye İçin 2012 Yılı İnsani Gelişme Endeks Hesaplaması

ENDEKS	İŞLEM	SONUÇ
Gelir Alt Endeksi	[In 13.710- In100] / [In 87.478 -In100]	0,726
Sağlık Alt Endeksi	(74,2-20) / (83,4-20)	0,855
Birinci Eğitim Alt Endeksi	(6,5-0) / (13,3-0)	0,490
İkinci Eğitim Alt Endeksi	(12,9 -0) / (18 -0)	0,717
Eğitim Alt Endeksi	= (√0,490 * √0,717 / (0,971-0)	0,610

Kaynak:HDP 2012 verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

2012 yılı için alt endeks hesaplamaları, 2011 yılı için yapılan hesaplamalarda olduğu gibi gerçek değer ile minimum değer arasındaki farkın; maksimum değer ile minimum değer arasındaki farka oranlanmasıyla bulunur. Buna göre ülkemizde sağlık ve eğitim konusunda yaşanan gelişmelerden dolayı gerek endeks gerekse ülke sıralaması bir önceki yıla göre artış göstermiştir.

$$\begin{aligned} \text{İGE}_{2012} &= \sqrt[3]{0,726*0,855*0,610} \\ \text{İGE}_{2012} &= 0,722 \end{aligned}$$

2012 yılına ait alt endekslerin geometrik ortalaması alınarak 2012 İGE değeri hesaplanmış ve 0,722 değeri bulunmuştur. Bu sonuç ülkemizin sıralamasını bir önceki yıla göre artırarak 187 ülke ve bölge içinde 90. sıraya yerleştiğini göstermektedir. Ancak Türkiye'nin 0.722'lik 2012 İGE değeri, yüksek insani gelişme grubunda yer alan ülkelerdeki 0.758 ortalamasının da, Avrupa ve Orta Asya'daki 0.771 ortalamasının da altındadır.

SONUÇ

İnsani Gelişme kavramı çok boyutlu incelenmesi gereken bir konudur ve bu konuda literatürün öncüsü olarak değerlendirilen Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Amartya Sen'e göre "Asıl önemli olan bireylerin yaşadığı hayattır, edindikleri mallar ya da gelirleri değildir." Bu nedenle insani gelişme kavramı gelirin yanında insan mutluluğu ve yaşam kalitesini, iyi bir eğitimi, sağlıklı ve uzun bir yaşamı içermektedir. Bu yaklaşımda kişilerin gelirleri insani gelişme açısından bir önkoşul olmakla beraber tek başına yeterli bir öge değildir ve gerçek refahı ölçmemektedir. Bunun yanı sıra kişilerin daha yüksek bir gelir düzeyine sahip olmaları hayallerini gerçekleştirme, yaşam koşullarını iyileştirme adına önemli bir etkidir. Buradan çıkarılabilecek sonuç gelir artışının insani gelişme için gerekli ancak yeterli olmadığıdır.

1990'dan bu yana hazırlanan İnsani Kalkınma Raporları aracılığıyla ülkelerin gelişmişlik endekslerini ve diğer parametreleri görmek mümkün hale gelmiştir. Yayımlandığı günden bu yana insani gelişmeyi yansıtan endeks, gösterge ve hesaplama yöntemleri üzerinde çalışmalar sürmekte, gelişmenin farklı boyutlarını ölçebilecek yeni endeksler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Buradan hareketle İnsani gelişme endeksi hesaplanırken gelir, sağlık ve eğitim endeksleri ayrı ayrı hesaplanır. Gelir endeksinden anlamlı sonuçlar elde edebilmek açısından doğal logaritmalar alınır ve hesaplama yapılır. Tüm endeks hesaplamalarında gerçek değer ile minimum değer arasındaki fark maksimum ve minimum değer arasındaki farka oranlanır ve gelir, sağlık ve eğitim endeks değerlerinin ayrı ayrı geometrik ortalaması alınarak İnsani Gelişme Endeks değeri bulunur. Bu endeksin değeri 0 ile 1 arasındadır ve Birleşmiş Milletler ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini 1 ise tam gelişmiş, 1'e ne kadar yakınsa o ülkenin sosyo-ekonomik açıdan o kadar gelişmiş olduğu yönünde değerlendirir.

Türkiye, 2011 yılında 0.699'lük İGE değeri ile sıralamada 187 ülke ve bölge içinde 92'nci sıraya yerleşirken, 2012 yılında 0,722'lik İGE değeri ile 90. sıraya yerleşmiştir. Bu yükselişte elbette kişi başına düşen gelirdeki artış, sağlık ve eğitim alanında kaydedilen gelişmeler rol oynamıştır. Ancak Türkiye'nin 0.722'lik 2012 İGE değeri, yüksek insani gelişme grubunda yer alan ülkelerdeki 0.758 ortalamasının da, Avrupa ve Orta Asya'daki 0.771 ortalamasının da altındadır.

Buna göre son yıllarda ekonomide gösterilen büyüme performansı kalkınma ile ilişkili tüm kavramlarda da gerçekleştirilmelidir. Eğitim, sağlık, çevre ile ilgili konularda yapılan yatırımlar artırılmalı, bireylerin yaşam kalitesini artıracak değerler üzerinde çalışılmalıdır. Geleceğe ilişkin ekonomi politikaları oluşturulurken insani değerler üzerinde daha çok durulmalıdır.

KAYNAKÇA

Acar,Yalçın. **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, Bursa, 2002

Anand S.ve Sen A. **Human Development Index: Methodology and Measurement**. Human Development Report Office Occasional Paper 12.UNDP,New York,1994.

Demir, Sırma. T.C. Başbakanlık DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme, Ankara,2006

Ekonomik Yaşam,<http://ekonomikyasam.blogspot.com.tr>,erişim tarihi:03.03.2014

Ertek, Tümay .**Makro Ekonomiye Giriş**, Beta yayınevi ,İstanbul,2010.

Günsoy,Güler. **İnsani Gelişimin İller Bazında Farklılaşması:Eskişehir Üzerine Bir İnceleme**, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya,2005

Gürses,Didem. “ **İnsani Gelişme ve Türkiye**”, Balıkesir Üniversitesi S.B.E Dergisi, 2009

Han,Ergül ve Ayten Aysen Kaya.**Kalkınma Ekonomisi,Teori ve Politika**,Nobel Yayınevi, Ankara, 2008

Karakayalı, Hüseyin ve İlkay Dilber, **Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri**, Emek Matbaacılık, Manisa, 2013

TUİK, www.tuik.gov.tr

UNDP, Human Development Report, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990>

UNDP, Human Development Report, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2011>, erişim tarihi:01.03.2014

UNDP, Human Development Report, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2012>, erişim tarihi:01.03.2014

UNDP, Human Development Report, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2013>, erişim tarihi: 03.03.2014

UNDP, http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/faq_mpi-TR_ece%20FU.pdf, erişim tarihi:28.02.2014

Zümrüt Vakfı, http://zumrutvakfi.org/files/03_Turk_toplumsal_yapisinin_yeniden_insasi.pdf, erişim tarihi: 07.03.2014.

